

Affetme Niyeti Eleştirel Düşünme Eğilimine Duyarlı Mıdır?

Is Intention of Forgiveness Susceptible to Tendency of Critical Thinking?

Emine Şener¹

Öz

Birey, grup ve örgütsel düzeyde yaşanan çatışmalar ilişkileri olumsuz etkileyebilmektedir. Yaşanan çatışma ve istenmeyen olaylardan sonra zedelenen ilişkileri düzenlemede önemli bir rol üstlenen affetmenin sadece duygusal değil aynı zamanda rasyonel tarafıyla da ele alınması süreci yeniden keşfetmemizi sağlayacaktır. Bu çalışmada da bu noktadan hareketle affetmenin eleştirel düşünmeden etkilenip etkilenmediği araştırılmıştır. Bu amaçla 2017-2018 eğitim-öğretim yılında bir devlet üniversitesinde öğrenim gören 400 öğrenciye, affetme eğilimi ve eleştirel düşünme eğilimi ölçekleri uygulanmıştır. Uygulama, yüz yüze ve eğitilmiş anketörler tarafından gerçekleştirilmiştir. Uygulama sonrası elde edilen veriler, istatistik paket programı kullanılarak parametrik analizler yapılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkiyi ve etkiyi tespit etmek amacıyla korelasyon ve regresyon analizleri yapılmıştır. Analizler sonucunda, cinsiyete göre affetme eğilimleri farklılaşırken, eleştirel düşünme eğilimi sadece sınıfa göre değişmektedir. Araştırmada, affetme eğilimi ile eleştirel düşünme eğilimi arasında pozitif yönde zayıf bir ilişki varken, eleştirel düşünmenin affetme üzerindeki etkisine ilişkin kurulan regresyon modeli anlamlı kabul edilmiştir. Sonuçlara uygun öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Affetme, Eleştirel Düşünme, Pozitif Psikoloji, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğrencisi.

Abstract

Individual, group and organizational conflicts can affect as negatively to relations. Forgiveness, which plays an important role in organizing relationships that are damaged after living conflicts and adverse events, will not only be emotional but also addressed on the rational side will enable us to rediscover the process. In this study by movement from this point, it has been researched whether the forgiveness has influenced without critical thinking. For this purpose, during the 2017-2018 academic year to 400 students, which were educated in a state university, was applied tendency to forgive and critical thinking scale. Implementation was conducted by face-to-face and educated interviewers. The data obtained after the application were analyzed according to parametric using statistical package program. Correlation and regression analyzes have performed to determine the relationship and effectiveness between the variables. As a result of analysis, while the tendency to forgive according to sex different, the tendency to critical thinking has been different only according to class. In the study, while there has a weak positive relationship between the tendency to forgiveness and the tendency to critical thinking, the regression model for the influence of critical thinking on forgiveness has considered significant. Recommendations have been developed to related this study of results.

Keywords: Forgiveness, Critical Thinking, Positive Psychology, Student of Faculty of Economics and Administrative Sciences.

Araştırma Makalesi [Research Paper]

JEL: D23, M10, M12

Submitted: 01 / 10 / 2018

Accepted: 09 / 08 / 2019

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, esener@ahievran.edu.tr, Orcid: 0000-0002-8903-1684

Giriş

Çatışma sonrası kişilerarası ilişkilerin yeniden inşasında önemli bir süreç olan affetme sağlıklı insan gelişimi için merkezi bir rol oynamaktadır (Toussaint ve Webb, 2005). Bu yönüyle kişinin sağlıklı bir iş yaşamı sürdürmesi için üzerinde durulması gereken konulardan biridir. Psikoloji ve dini çalışmalar dışında da yaygın şekilde çalışılmaya başlanılan affetmeye ilişkin 1997 yılında 58 ampirik çalışma var iken ve bu sayı 2004 yılı itibariyle dört katına çıkmıştır (Worthington ve Scherer, 2004). Bugün itibariyle affetme literatüründeki çalışma sayısı 1997 yılındaki çalışma sayısının on katını geçmiştir. Örgütsel davranış alanında da ele alınıp incelenmeye devam etmektedir. Çok boyutlu bir olgu olan affetme birçok alanın konusu olmaya devam ederken zaman zaman gözden kaçırıldığımız bir nokta bu çalışmanın konusu olarak ele alınıp incelenmiştir. Bu nokta, affetmenin bireyin gerek kendini gerekse başkalarını affederken sadece duygusal bir süreç işletmediği aynı zamanda kritik düşünme sürecini de işlettiği savıdır. Ancak olgunun daha çok din eksenli olarak ele alınmış olması ya da toplumsal düzeyde dini bir olgu olarak algılanması süreci etkilemektedir. Bireyin yaşadıklarını anlamlandırırken onu ele alış biçimi ve etkilendiği değişkenler süreçleri derinden etkilemektedir. Eğer affetmeyi sadece dini çerçevede ele alıyorsa affetme süreci farklılaşacaktır. Ancak bu affetmeyi olumsuz etkileyecek bir durum olarak algılanmamalıdır. Çünkü dindarlığın affediciliği olumlu yönde etkilediğine ilişkin (Ayten, 2009; Uysal, 2015; Ayten ve Ferhan, 2016) çalışmalar da giderek artmaktadır.

Yanlış yapan ya da suçu işleyene karşı bilişsel, duygusal ve davranışsal bir dizi değişiklikleri içeren bir süreç olan affetme aynı zamanda duygusal bir dönüşümdür. Öfke ve kızgınlıktan dönüşen empati ve merhamet duyguları affetmeyi en çok teşvik eden iki olumlu duygudur. Bu olumlu duygular affetmenin davranışsal göstergeleri olan fiziksel temas, özür dileme ve bedel ödeme gibi uzlaşmacı eylemlere yol açabilmektedir (Lennon, 2013; Rijavec vd., 2010). Düşmanlık ve intikam yüklü duyguların prososyal davranışa yönelimi şeklinde tanımlanabilecek olan affetmede, mağdurun bu dönüşümü, suçlu kişiye karşı sonraki davranışlarını da doğrudan etkilemektedir (Raj ve Wiltermuth, 2016). Ancak affetme bir ihlale, günaha göz yummak değildir. Kabul edilemez davranışın ne olduğunun önemi yoktur, burada önemli olan zarar veren davranışın unutulması, hafızadan silinmesi değil iyileştiriciliği ile ilgili gerçekçi bir eylemdir. Affetme geçmişin tutsağı olmayarak, geçmiş hatırlamanın yeni bir yolunu bulmaktır (Kets de Vries, 2013, s. 14, Akt: Şener ve Çetinkaya, 2015).

Hem psikolojik hem de fizyolojik faydaları olan affetme, yaşanan olumsuz tablo sonrası (suç ya da günah) psikolojik iyileşme sürecinin bir parçası olarak değerlendirilmektedir. Mağdurun travma sonrası olumsuz duygu durumunun üstesinden gelmek için kullandığı bir baş etme stratejisidir. Yani suç ya da günahın neden olacağı acıyı, stresi, endişe ve öfkeyi azaltmada önemli bir role sahiptir. Özellikle yüksek bağlılık ilişkilerinde psikolojik iyi oluş, yaşam doyumu ve öz saygının artmasını sağlamaktadır (Raj ve Wiltermuth, 2016; Rijavec vd., 2010).

Enright ve arkadaşları (1998), affetmeyi 20 adımda özetlemiş ve bunları fark etme, karar verme, empati ve derinleşme olmak üzere dört geniş aşamaya ayırarak affetmenin doğrusal olmadığını belirtmişlerdir (Toussaint & Webb, 2005). Bu yönüyle affetme Enright ve arkadaşlarına (1998) göre biliş, duygu ve davranış değişikliklerini içeren bir süreçtir (Aydın, 2017). Affetmeye eleştirel olarak yaklaşan bazı yazarlar sadece faydasından bahsedilmesini eleştirerek zararlarına da değinmektedirler. Affetmenin çatışmaları uzlaşmaya çevirmesini çoğu zaman zararlı bulan ve mağdurların yeniden zarar görebileceklerini ileri süren bu yaklaşımın yanı sıra intikamın bireyin özsaygısına katkı sağladığını belirten çalışmalar da mevcuttur (Aydın, 2017). Buraya kadar belirtilenlerin ışığında, affetme, üzerinde düşünülüp sorgulanması ve karar verilmesi gereken rasyonel bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Kişilerin affetme sürecinde eleştirel düşünme becerilerinin bir rolü var mıdır? sorusu bu noktada bu araştırmanın da temel sorusudur.

Eleştirel düşünme; yorumlama, analiz, değerlendirme ve çıkarımda bulunmanın yanı sıra kararın dayandığı delilsel, kavramsal, metotsal, ölçütsel ya da içeriksel değerlendirmelerin açıklamasıyla sonuçlanan öz düzenleyici, amaca yönelik bir karar mekanizmasıdır (Beşoluk, Önder, 2010). Bireyin inanç ve eylemleri için bir rehber olarak, gözlem, tecrübe, derin düşünme, muhakeme ve iletişim yoluyla topladığı veya ürettiği bilgileri aktif, ustaca kavramsallaştırıp, uygulama, analiz etme, sentezleme ve değerlendirmesini içeren entelektüel disiplinli bir süreç (Scriven ve Paul, 1992) olan eleştirel düşünmenin nihai hedefi, entelektüel özellikler veya eğilimlerin gelişimini teşvik etmektir. Eleştirel düşünmenin özellikleri literatürde; *adillik, entelektüel empati, entelektüel alçakgönüllülük, entelektüel azim, entelektüel cesaret, entelektüel dürüstlük, entelektüel özerklik ve sağduyuya inanç* şeklinde sıralanmaktadır. Bununla birlikte, Vural ve Kutlu (2004)'nin aktardığına göre, McKnown (1997), eleştirel düşünmenin temel özelliklerini şu şekilde sıralamaktadır:

1. Eleştirel düşünme akıl yürütmeye dayalıdır: Eleştirel düşünme sürecinde elde edilen çıkarımların uygun, geçerli ve sağlam kanıtlara dayalı olması, gelişi güzel olmaması gereklidir.
2. Eleştirel düşünme, derinlemesine düşünmeyi gerektirir: Bir düşünceyi geliştirmek, başkasına ve kendine ait düşünceleri bilinçli bir şekilde değerlendirmeyi gerektirir.
3. Eleştirel düşünme odaklanmayı gerektirir: Bir amaç ile düşünmeyi gerektirir. Bu amaç ise, bireyin ne yaptığı veya neye inandığıyla ilgili olarak en iyi kararı vermektir.

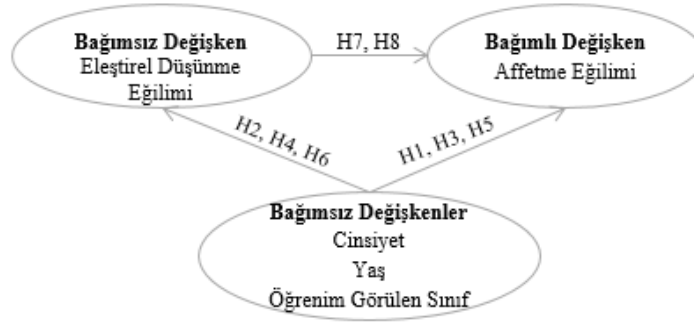
Yani eleştirel düşünenler, entelektüel standartları ve entelektüel özellikleri geliştirmek için akıl yürütme unsurlarını rutin olarak uygulamak zorundadırlar (Paul ve Elder, 2005). Bunun yanı sıra literatürde eleştirel düşünmenin empatiyi olumlu yönde geliştirdiğine dair uygulamalı çalışmalara da rastlamak mümkündür (Ampuero, Miranda, Delgado, Goyen, & Weaver, 2015). Kritik düşünme becerisi içinde yer alan empati ile affetme süreci arasında literatürde çok sayıda çalışma mevcuttur. Toussaint ve Webb'in (2005) aktardığına göre, Bunlardan Zechmeister ve Romero (2002), Fincham ve diğerleri (2002) Konstam, Chernoff ve Deveney (2001), Macaskill, Maltby ve Day (2002), Farrow ve diğerleri (2001) affetme ile empati arasında bir ilişki olduğunu gösteren çalışmalar yapmışlardır. Benzer şekilde Toussaint ve Webb (2005) 127 katılımcı ile gerçekleştirdikleri çalışmalarında da empatinin affetmeyi etkileyen önemli bir değişken olduğu ancak empati ile affetme arasındaki iki değişkenli (cinsiyet) korelasyonların anlamlı olmadığını bulmuşlardır. Ayrıca literatürde, varlığın maddi olmayan ve aşkın yönlerinin farkındalığına, bütünleşmesine ve uyarlanabilir olmasına katkıda bulunan, derin varoluşsal düşünme, anlamın geliştirilmesi, aşkın benliğin tanınması gibi sonuçlara yol açan bir dizi zihinsel kapasiteyi içerdiği açıklanan, manevi (spritüel) zekânın da bir boyutu olarak eleştirel düşünmeye rastlamaktayız (King ve De Cicco, 2009). Bu affetme gibi erdemli bir davranışı barından bu zekâ türü ile eleştirel düşünme arasındaki ilişkiye anlama ve yorumlama adına önemlidir.

Genel olarak kızgınlık, öfke, nefret, hayal kırıklığı, hor görme gibi negatif duyguların yerine, yapılan yanlışa karşı oluşturulabilecek olumlu tepkilerden biri olan affetme, her ne kadar negatif duygu ile pozitif duygunun yer değiştirmesi olsa da burada affetme kesinlikle merhamet, sevgi, uzlaşma, temize çıkarma gibi olgulardan farklılık göstermektedir (Hallich, 2013). Esas itibarıyla affedecek kişinin kararını içermesi nedeniyle keyfi, kişinin isteğine bağlı bir eylem olan affetme, affedilmesi gereken durum ve kişinin ahlâki yaklaşımından da etkilenmektedir. Bunun yanı sıra haksızlığa karşı oluşturulacak olan tepki büyük oranda rasyonel bir karar verme sürecini gerektirmektedir. Bu yönüyle sadece pozitif bir duygu olarak değil rasyonel bir süreç olarak değerlendirilmesi gereken affetme, kültürel birtakım değişkenlerden dolayı büyük oranda dini inancın etkisiyle üzerinde pek düşünülmeden gerçekleştirilmesi gereken bir eylem olarak algıлана gelmiştir.

Bu çalışmada, affetme bu özelliği nedeniyle karmaşık bir zihinsel süreç ve farkındalık gerektiren bir eylem olarak ele alınmış ve eleştirel düşünme becerisi ile arasında bir ilişki olduğu varsayılarak eleştirel düşünme becerisinin affetme sürecini etkileyip etkilemediği belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışma bu yönüyle affetmenin göz ardı edilen bu boyutunu tartışmaya açmak adına önem arz etmektedir. Buna ek olarak araştırmamızın hipotezleri Tablo 1'de, araştırma modeli ise Şekil 1.'de detaylı olarak verilmiştir.

Tablo 1. Araştırma Hipotezleri

Hipotezler
Hipotez 1. Cinsiyete göre, affetme puanları arasında fark yoktur.
Hipotez 2. Cinsiyete göre eleştirel düşünme eğilimleri arasında fark yoktur.
Hipotez 3. Öğrenim görülen sınıfa göre, affetme puanları arasında fark yoktur.
Hipotez 4. Öğrenim görülen sınıfa göre, eleştirel düşünme eğilimleri arasında fark yoktur.
Hipotez 5. Yaşa göre, affetme puanları arasında fark yoktur.
Hipotez 6. Yaşa göre, eleştirel düşünme eğilimleri arasında fark yoktur.
Hipotez 7. Affetme niyeti ile eleştirel düşünme eğilimi arasında pozitif bir ilişki yoktur.
Hipotez 8. Eleştirel düşünme eğilimi affetme eğilimini etkilememektedir.

Şekil 1. Araştırma Modeli

1. Yöntem

1.1. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırma, bir devlet üniversitesinde toplam 2000 öğrencinin öğrenim gördüğü İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde gerçekleştirilmiştir. Olasılıklı örnekleme yöntemlerinden tabakalı örnekleminin kullanıldığı çalışmada, işletme, iktisat, uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi ve kamu yönetimi bölümlerinden oluşan fakültede öğrenim gören, evreni temsil edecek nitelikte her bölümden ve her sınıftan öğrencilere ulaşılmaya çalışılmıştır. Evreni temsil etme oranı (0.05 anlamlılık düzeyinde %95 güven aralığında) 35000 kişilik bir ana nüfus için Kurtuluş'a (1998:236) göre 321, Ural ve Kılıç'a (2006:249) göre 381 olarak belirtilmektedir. Bu doğrultuda, her bölümden ve her sınıftan toplam 400 öğrenci ile araştırma gerçekleştirilmiştir.

1.2. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak Kişisel Bilgi Formu, Kaliforniya Eleştirel Düşünme Eğilimleri Ölçeği ve Affetme Eğilimi Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan Kaliforniya Eleştirel Düşünme Eğilimleri Ölçeği'nin Türkçe geçerlik-güvenirlik çalışması Kökdemir (2003) tarafından yapılmıştır. Ölçek likert tipi 51 maddeden oluşmaktadır (Öztürk, 2006). Araştırmada kullanılan diğer ölçek ise Affetme Eğilimi Ölçeğidir. 18 maddelik ölçeğin uyarlaması, Akın ve arkadaşları (2012:85) tarafından yapılmıştır. Anketler araştırma sorularına hâkim 4 farklı kişi tarafından katılımcılarla birlikte ve yüz yüze uygulanmıştır. Anlaşılmayan hususlarda anında geri bildirimde bulunulmuştur. Ölçeklere ait istatistiksel bilgiler bulgular kısmında verilmiştir.

1.3. Verilerin Değerlendirilmesi

Veri toplama sürecinde elde edilen veriler, SPSS 18.0 kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırma hipotezlerini test etmek için araştırmada, doğrulayıcı Faktör Analizi, frekans, yüzde, ortalama, standart sapma, t testi, korelasyon ve basit doğrusal regresyon analizi kullanılmıştır.

2. Bulgular

Araştırma amacına uygun olarak toplanan verilerle, geliştirilen hipotezler test edilmiştir. Araştırma bulguları aşağıda tablolar halinde verilmiştir.

2.1. Demografik Özelliklere Ait Bulgular

Araştırma grubuna ait demografik özellikler Tablo2'de verilmiştir.

Tablo 2. Araştırma Grubuna Ait Bazı Özelliklere İlişkin Dağılım

Değişkenler	f	%	Değişkenler	f	%
Cinsiyet			Öğrenim Gördüğü Sınıf		
Kadın	255	63,7	1. Sınıf	99	24,8
Erkek	145	36,3	2. Sınıf	101	25,3
TOPLAM	400	100,0	3. Sınıf	100	25,0
			4. Sınıf	100	25,0
			TOPLAM	400	100,0
Yaş			Öğrenim Gördüğü Bölüm		
18-21	256	64,0	İşletme	102	25,5
22 ve üzeri	144	36,0	İktisat	127	31,8
TOPLAM	400	100,0	Uluslararası İlişkiler	83	20,8
			Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi	88	22,0
			TOPLAM	400	100,0

Tabloda da görüldüğü gibi, araştırmaya katılanların, %63,7'si kadın, %25,3'ü ikinci sınıf öğrencisi, %64,0'ı 18-21 yaş aralığında ve %31,8'i iktisat bölümü öğrencisidir.

2.2. Ölçeklere Ait İstatistiksel Bulgular

Araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenilirliklerini test etmek amacıyla Cronbach's Alpha güvenilirlik analizi yapılmıştır. Buna göre California Eleştirel Düşünme Eğilimi Ölçeği Cronbach's Alpha değeri ,844 bulunmuştur. Bu ölçeğin oldukça güvenli olduğunu göstermektedir. Ayrıca Tablo 3'te, ölçeğe ait KMO değeri ve Barlett testi sonucu yer almaktadır.

Tablo 3. Eleştirel Düşünme Eğilimi Ölçeğine Ait İstatistiksel Analiz Sonuçları

KMO değeri	,805	Cronbach's Alpha	,844
Bartlett Chi-Square	4334,546	df: 1275	p: ,000 (p<0,01)

Tablo 3'te görüldüğü gibi KMO testi değeri %80,5 (.805)'dir. $80,5 > 0,50$ olduğu için veri seti faktör analizi için uygun Barlett testi anlamlıdır. Bu da değişkenler arasında yüksek korelasyon mevcut olduğunu göstermektedir. Ölçek, 306 puan üzerinden değerlendirilmektedir. Ölçekten, 240'ın altında puan alanların düşük, 240-300 arasında puan alanların orta ve 300'ün üzerinde puan alanların ise yüksek eleştirel düşünme beceri düzeyine sahip oldukları kabul edilmektedir (Öztürk, 2006).

Tablo 4. Affetme Eğilimi Ölçeğine Ait İstatistiksel Analiz Sonuçları

KMO değeri	,698	Cronbach's Alpha:	,635
Bartlett Chi-Square	1169,832	df:153	p: ,000 (p<0,01)

Araştırmada kullanılan bir diğer ölçek ise Affetme Eğilimi Ölçeğidir (Akın vd., 2012). Ölçeğin Cronbach's Alpha ,635 olarak bulunmuştur. Bu ölçeğin oldukça güvenli olduğunu göstermektedir. Ayrıca Tablo 4'te, ölçeğe ait, KMO değeri ve Barlett testi sonucu yer almaktadır. Tablo 4'te görüldüğü gibi, KMO testi değeri %69,8 (.698)'dir. $69,8 > 0,50$ olduğu için veri seti faktör analizi için uygun Barlett testi anlamlıdır. Bu da değişkenler arasında yüksek korelasyon mevcut olduğunu göstermektedir. Ayrıca ölçekte faktör yük değeri de orta olarak değerlendirilmektedir (Büyükoztürk, 2002).

Tablo 5. Araştırmada Kullanılan Ölçeklere ait Puanlar

Ölçekler	N	Ort.	Ss.	Katılımcıların Düzeyi
Affetme Eğilimi	400	54,65	8,662	ORTA
Eleştirel Düşünme Eğilimi	400	204,60	25,520	DÜŞÜK

Tablo 5'te araştırma grubunun ölçeklerden aldıkları puanlar ve standart sapma değerleri yer almaktadır. Tabloda da görüldüğü gibi araştırma grubunun affetme eğilimi puanları orta düzeyde ($\chi=54,65\pm 8,622$) iken eleştirel düşünme eğilimleri düşük ($\chi=204,60\pm 25,520$) düzeydedir.

2.3. Ölçekler ve Değişkenler Arasındaki Fark Testlerine Ait Bulgular

Araştırma hipotezlerini test amacıyla yapılan analizler aşağıda verilmiştir.

Araştırma grubunun öğrenim gördüğü sınıf ile ölçek puanları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını test etmek amacıyla yapılan ANOVA testi sonucunda, öğrenim görülen sınıfa göre eleştirel düşünme eğilimleri değişmektedir. Yapılan post hoc

testi sonucu farkın, (en düşük ortalamaya sahip) üçüncü sınıf ve dördüncü sınıf öğrencileri arasındaki farktan kaynaklandığı tespit edilmiştir (Tablo 6).

Tablo 6. Öğrenim Gördüğü Sınıfa Göre Ölçeklerin Farklılık Testi Analizi

Öğrenim Gördüğü Sınıf		Eleştirel Düşünme Eğilimi	Affetme Eğilimi
1.Sınıf	Ort.	205,57	56,37
	Ss.	27,88	9,02
2.Sınıf	Ort.	206,11	53,88
	Ss.	23,71	8,85
3.Sınıf	Ort.	198,73	54,66
	Ss.	24,12	8,22
4. Sınıf	Ort.	207,97	53,71
	Ss.	25,59	8,40
Test	F	2,541	1,969
	p	,05*	,118

*p=05

Araştırma grubunun cinsiyete göre ölçek puanları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını test etmek amacıyla yapılan t testi sonucunda; cinsiyete göre affetme eğilimi (t=-1,981, p=,049) puanları arasında anlamlı bir fark vardır (Tablo 7).

Tablo 7. Cinsiyete Göre Ölçeklerin Farklılık Testi Analizi

Cinsiyet		Eleştirel Düşünme Eğilimi	Affetme Eğilimi
Kadın	Ort.	204,74	54,01
	Ss.	24,94	8,64
Erkek	Ort.	204,35	55,79
	Ss.	26,58	8,60
t testi	t	,144	-1,981
	p	,886	,049*

*p<.05

Tablo 8'de de görüldüğü gibi, araştırma grubunun ölçek puanları ile yaşları arasında istatistiki olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Tablo 8. Yaşa Göre Ölçeklerin Farklılık Testi Analizi

Yaş		Eleştirel Düşünme Eğilimi	Affetme Eğilimi
18-21	Ort.	203,80	55,14
	Ss.	25,92	8,59
22 ve üzeri	Ort.	206,00	53,78
	Ss.	24,80	8,73
t	t	-,827	1503
	p	,409	,134

2.4. Ölçekler Arası İlişkisel Test Sonuçlarına Ait Bulgular

Araştırmanın değişkenleri olan affetme eğilimi ve eleştirel düşünme eğilimi puanları arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacıyla yapılan korelasyon analizi Tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 9. Ölçeklere Ait Korelasyon Testi Sonuçları

Değişkenler		Affetme Eğilimi
Eleştirel Düşünme Eğilimi	r	,083**
	p	,049

**p<0.01

Tablo 9'da da görüldüğü gibi, eleştirel düşünme eğilimi ve affetme eğilimi arasında ilişki olup olmadığını test amacıyla yapılan korelasyon analizi sonucunda, eleştirel düşünme ile affetme arasında pozitif yönde, zayıf bir ilişki ($r=,083$) vardır.

Araştırmada, affetme eğilimi üzerinde eleştirel düşünme eğiliminin etkisini belirlemek amacıyla yapılan basit doğrusal regresyon analizine ait bulgular Tablo 10'da verilmiş ve model aşağıdaki gibi kurulmuştur:

$$\text{Model: } [y = b_0 + b_1x; \text{ Affetme Eğilimi} = b_0 + b_1 \text{Eleştirel Düşünme}]$$

Tablo 10. Affetme Eğiliminde Eleştirel Düşünmenin Etkisine Ait Regresyon Analizi Sonuçları

Model 1	R=,083	R ² =,007	Düzeltilmiş R ² =,004	SE=8,64	F=2,757	p ,000
Model 1	Standardize edilmemiş katsayılar		Standardize edilmiş katsayılar			
	B	SE	Beta	t	p	
Constant	48,984	3,496	,083	13,984	,000	
EDE	,028	,017		1,660	,098	

(Bağımlı Değişken: Affetme Eğilimi; Belirleyici: Eleştirel Düşünme Eğilimi (EDE) Durbin-Watson: 1,838)

Tablo 10'a göre, katılımcıların affetme eğilimindeki %07'lik değişim modele dâhil edilen eleştirel düşünme eğilimi tarafından açıklanmaktadır. Yapılan analizde F (F= 2,757, p: ,000) değeri anlamlı bulunduğu için affetme eğilimini eleştirel düşünme eğilimi ile açıklamaya çalıştığımız modelimiz anlamlı bir model olup, eleştirel düşünme eğilimindeki bir birimlik artış affetme eğilimini ,028 birim artıracaktır. Ayrıca t değeri de anlamlı bulunduğu için (p=,000) eleştirel düşünme eğilimine ait katsayı anlamlıdır. Modelin tahmini sonucu ise;

$$\text{Model: } [\text{Affetme Eğilimi} = 48,984 + 0,028 \times \text{Eleştirel Düşünme Eğilimi}] \text{ şeklinde olacaktır.}$$

Sonuç ve Değerlendirme

Araştırma verilerinin analizi sonucu oluşturulan hipotezlere ait kabul ve ret durumunu gösterir durum Tablo 11'de verilmiştir. Araştırma grubunun affetme düzeyi orta düzeyde tespit edilmiştir. Ancak affetme geliştirilebilen bir süreçtir. Bir grup üniversite öğrencisiyle ön test son test kontrol gruplu bir çalışmada 5 hafta, haftada bir kez 90 dakikalık eğitimlerle deney grubunun kendini ve başkalarını affetme puanının arttığı tespit edilmiştir (Bugay ve Demir, 2012). Buna ek olarak, araştırma grubunun eleştirel düşünme eğilim puanları da oldukça düşük olarak tespit edilmiş olup bu sonuç literatürle benzerlik göstermektedir (Korur, Öncü ve Kılıç, 2016). Bununla birlikte, literatürde eleştirel düşünme becerisinin de geliştirebileceğine ilişkin çalışmalar mevcuttur (Paul ve Elder, 2005; Eldekçioğlu ve Özkılıç, 2008); Eğmir ve Ocak, 2018).

Tablo 11. Araştırma Hipotezlerinin Test Sonuçları

Hipotezler	Kabul/Ret
Hipotez 1. Cinsiyete göre, affetme puanları arasında fark yoktur.	Ret
Hipotez 2. Cinsiyete göre eleştirel düşünme eğilimleri arasında fark yoktur.	Kabul
Hipotez 3. Öğrenim görülen sınıfa göre, affetme puanları arasında fark yoktur.	Kabul
Hipotez 4. Öğrenim görülen sınıfa göre, eleştirel düşünme eğilimleri arasında fark yoktur.	Ret
Hipotez 5. Yaşa göre, affetme puanları arasında fark yoktur.	Kabul
Hipotez 6. Yaşa göre, eleştirel düşünme eğilimleri arasında fark yoktur.	Kabul
Hipotez 7. Affetme eğilimi ile eleştirel düşünme eğilimi arasında pozitif bir ilişki yoktur.	Ret
Hipotez 8. Eleştirel düşünme eğilimi affetme eğilimini pozitif yönde etkilememektedir.	Ret

Tablo 11'de görüldüğü gibi, araştırmacının ilk hipotezi olan cinsiyete göre affetme puanlarının farklılaşmasına ilişkin hipotez reddedilmiştir. Affetmede toplumsal cinsiyetin fark yaratıp yaratmadığına ilişkin güçlü kanıtlar olmamakla birlikte, affetme literatürünün gözden geçirilmesi sonucunda, Worthington, Sandage ve Berry (2000) yaptıkları çalışmada, kadınların erkeklerden daha fazla affetme olasılığının olmadığını göstermiştir. Ancak bazı ölçümlerde kadınların daha yüksek puan aldıkları bulunmuştur (Rijavec vd., 2010). Miller, Worthington ve McDaniel (2008) tarafından toplumsal cinsiyet ve affetme üzerine yapılmış 53 makaleye ilişkin bir meta-analizde, kadınların erkeklere göre daha affedici olduğunu bulmuşlardır. Bu durum, toplumsal cinsiyet rolünün toplumsallaştırılmasının bir sonucu olabilir, çünkü erkekler genellikle, saldırgan olanlar dışında, duygularını bastırmaya teşvik edilir, kadınların ise suça karşı, anlayış, merhamet ve empati ile karşılık vermesi beklenmektedir (Rijavec vd., 2010).

Rijavec vd. (2010) tarafından 600 üniversite öğrencisiyle yaptığı toplumsal cinsiyet ve affedicilik çalışmasında da erkekler, kadınlardan daha güçlü intikam motivasyonuna sahip olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte erkeklerin problem odaklı bir yaklaşım izledikleri kadınların ise sakıncacı ve duygusal tabanlı bir yaklaşım izledikleri belirtilen çalışmada sorun ortaya çıktığında erkeklerin sakıncacı yaklaşımın fayda sağlamayacağı gerçeğinden dolayı intikamcı bir tarz sergiledikleri belirtilmektedir. Çünkü kadınlar tarafından benimsenen sakıncacı yaklaşım toplumsal olarak zayıflık şeklinde algılanmaktadır. Ancak bu çalışmada her ne kadar affetme cinsiyete göre farklılaşsa da tablo erkeklerin lehinedir. Genç erkeklerin intikam eğilim potansiyellerinin daha fazla kanıt olmasına rağmen, bu sonucun, kadınların sosyal rol kuramına dayalı eğitimleri nedeniyle, intikam motivasyonunu açıkça göstermeden sakındıkları ve daha zayıf intikam formlarını kullanmaları ve erkeklere göre affetmeye ilişkin daha derin düşüncelerinden (Ghaemmaghami vd., 2011) kaynaklı olabileceği düşünülmektedir.

Üniversite öğrencileri üzerinde, çalışmamızda kullanılan eleştirel düşünme ölçeği kullanılarak, yapılan çalışmalarda cinsiyet ve eleştirel düşünme puanları arasında farklılık tespit edilmemiştir. (Kalkan, Şener, Demirel ve Şarlak, 2009; Kolaç, 2005; Korur, Öncü ve Kılıç, 2016). Ancak araştırmanın bir diğer hipotezi olan “öğrenim görülen sınıfa göre, eleştirel düşünme eğilimleri arasında fark yoktur.” hipotezi elde edilen sonuçlara göre reddedilmiştir. Buna göre, üçüncü sınıflarla dördüncü sınıflar arasındaki puan farkından kaynaklanan bu durum Kalkan ve arkadaşları (2009) tarafından yapılan çalışmada da tespit edilmiştir. Bu duruma paralel olarak öğrencilerin yaşları ile eleştirel düşünme puanları literatür ile benzerlik göstermektedir (Dil, 2001; Öztürk, 2006).

Araştırmada Tablo 11’de görüldüğü gibi “Yaşa göre, affetme puanları arasında fark yoktur” hipotezi kabul edilmiştir. Literatürde yaş ve affetme arasında pozitif bir ilişki olduğu yaşla beraber affetme eğiliminin de artığına dair bulgular mevcuttur (Ayten, 2009). Ancak bu araştırmada, öğrencilerin affetme eğilimi ile yaşları arasında bir fark tespit edilmemiştir.

“Affetme eğilimi ile eleştirel düşünme eğilimi arasında pozitif bir ilişki yoktur.” Hipotezi reddedilmiştir. Araştırmanın temel sorunsalı olan, “eleştirel düşünme eğilimi affetme eğilimini etkilememektedir” hipotezi de reddedilmiştir.

Affetme süreci ile eleştirel düşünme eğiliminin birlikte ele alındığı bir çalışmaya doğrudan ulaşılmamakla birlikte, literatürde manevi zekânın affetme esnekliği ve öznel iyi oluş arasında anlamlı düzeyde pozitif ilişkinin olduğunu ifade eden çalışmalardan (Karakaş, 2017) hareketle, bireyin bilişsel ve duyuşsal süreçlerini etkin kullanmasının affetme sürecinde anlamlı olduğu düşünülmektedir. Bu noktada, farkına varma, değerlendirme ve sonuca varmayı içeren bir düşünme biçimi olan eleştirel düşünme sürecinde, değerlendirme yapılacak olan konu belirlenip, ardından konuyla alakalı veriler elde edilerek değerlendirmeye alınmakta, gereksiz ya da çerçeveye uymayan veriler elenmektedir. Elde edilen veriler arasında benzerlikler ve farklılıklar saptanmakta, son olarak mantıksal bir çerçeveye oturtulan değerlendirme nihai halini almaktadır (Şener, 2018). İki değişken arasındaki ilişki ve regresyon modelindeki anlamlılık yani eleştirel düşünmenin affetme eğilimine etkisi her iki sürecin de bilinçli bir dizi eylemler içeriyor olmasından kaynaklanmaktadır.

Öneriler

Affetme eğilimi ve eleştirel düşünme arasında pozitif bir ilişkinin tespit edildiği bu çalışma ve bundan sonra yapılacak yeni çalışmalarla olguların derinlemesine algılanması sağlanabilir. Her çalışmada olduğu gibi bu çalışma da sınırlılığı olan bir çalışmadır. Bu nedenle, bundan sonraki çalışmaların özellikle deneysel ve boylamsal olarak planlanması kişilerin affetme süreçlerini etkileyen zihinsel süreçlerin net olarak ortaya çıkarılması adına önemlidir. Başlangıçta her ne kadar belirtilmiş olsa da dini yönelimli affetme algısı ile yani bir erdem olarak alınması sonucu gerçekleşen affetme süreci ile bireyin sağlığı ve yaşamı üzerindeki pozitif etkilerinden dolayı gerçekleştirilen affetme süreçleri arasındaki farkın ortaya konulabileceği çalışmalar gerçekleştirilebilir. Multidisipliner olarak ele alınıp incelenmesi gereken bir olgu olan, affetmeye ilişkin gerçekleştirilecek çalışmaların sonuçlarının, çalışma hayatında da etkin bir şekilde kullanılması kaçınılmazdır. Bu çalışma, geleceğin yöneticilerinin yetiştirildiği iktisadi ve idari bilimler fakültesi öğrencilerinin affetme ve eleştirel düşünme becerinin belirlenmesi ve gerek kamu gerekse özel sektörde görev yapacak öğrencilerin bu becerinin geliştirilmesine yönelik çözüm önerilerinin geliştirilmesi adına önem arz etmektedir. Bu noktada özellikle iş dünyasında, belirsizlik durumunda empatik davranarak kazanılabileceğini gösteren, oyun teorisi tabanlı çalışmaların affetme değişkeni bağlamında da ele alınıp incelenmesi önerilebilir.

Kaynakça

- Akın, M., Özdevecioğlu, M., Ünlü, O. (2012). Örgütlerde İntikam Niyeti ve Affetme Eğiliminin Çalışanların Ruh Sağlıkları İle İlişkisi. *Amme İdaresi Dergisi*, 45(1), s. 77-97.
- Ampuero, D., Miranda, C. E., Delgado, L. E., Goyen, S., Weaver, S. (2015). Empathy and critical thinking: primary students solving local environmental problems through outdoor learning. *Journal of Adventure Education & Outdoor Learning*, 15(1), p. 64-78.

- Araslantaş, H. (2016). *Okul Öncesi Öğretmenlerinin Empatik Eğilim Düzeyleri ile Duygusal Zeka Düzeyleri Arasındaki İlişki*. Sütçü İmam Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş.
- Aydın, F. T. (2017). Pozitif bir Karakter Gücü Olarak Affedicilik. *The Journal of Happiness & Well-Being*, 5(1), s. 1-22.
- Ayten, A. (2009). Affedicilik ve Din: Affetme Eğilimi ve Dindarlıkla İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Araştırma . *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 37(2), s. 111-128.
- Ayten, A., Ferhan, H. (2016). Forgiveness, Religiousness, And Life Satisfaction: An Empirical Study On Turkish And Jordanian University Students. *Spiritual Psychology and Counseling*, 1, p. 79-84.
- Beşoluk, Ş., Önder, İ. (2010). Öğretmen Adaylarının Öğrenme Yaklaşımları Öğrenme Stilleri ve Eleştirel Düşünme Eğilimlerinin İncelenmesi. *İlköğretim Online*, 9 (2), s.679-693
- Bugay, A., Demir, A. (2012). Affetme Arttırılabilir mi?: Affetmeyi Geliştirme Grubu. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4 (37), s. 96-106.
- Büyüköztürk, Ş. (2002). Faktör Analizi: Temel Kavramlar Ve Ölçek Geliştirmede Kullanımı. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 32, s. 470-483.
- Dil, S. (2001). *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Öğrencilerinin Eleştirel Düşünme Düzeyleri*. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Bilim Uzmanlığı Tezi, Ankara.
- Eğmir, E., Ocak, G. (2018). Eleştirel Düşünme Becerisi Öğretim Tasarımının Öğrencilerin Yansıtıcı Düşünme Becerilerine Etkisi. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 11(3), s. 431-456.
- Eldekçioğlu, J., Özkılıç, R. (2008). Eleştirel Düşünme Eğitiminin Pdr Öğrencilerinin Eleştirel Düşünme Becerisine Etkisi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(29), s. 25-36.
- Enright. (2001). *Forgiveness Is a Choice*. Washington, D.C: APA Books.
- Ghaemmaghami, P., Allemand, M., Martin, M. (2011). Forgiveness in Younger, Middle-Aged and Older Adults: Age and Gender Matters. *Journal of Adult Development*, 18, p. 192–203.
- Hallich, O. (2013). Can the Paradox of Forgiveness Be Dissolved? *Ethic Theory Moral Practice*, 16, p. 999-1017.
- Kalkan, C., Şener, E., Demirel, Ö., Şarlak, K. (2009). Öğrenci Hemşirelerin Eleştirel Düşünme Düzeyleri ve Etkileyen Faktörler. *Hastane ve Yaşam Akademik ve Aktüel Tıp Dergisi*, 5(45), s. 73-82.
- Karakaş, A. C. (2017). Manevi Zekanın İç Yönelimli Dindarlık, Affetme Esnekliği ve Öznel İyi Oluşla İlişkisi, *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, 1(1), s.53-63.
- King, D. B., & DeCicco, T. L. (2009). King, D. B., & DeCicco, T. L. (2009). A viable model and self-report measure of spiritual intelligence. *International Journal of Transpersonal Studies*, 28(1), p. 68–85.
- Korur, E. N., Öncü, E., Kılıç, S. K. (2016). Eleştirel Düşünme ve Empatik Eğilim İlişkisi. *Beden Eğitimi Öğretmeni Adayları Örneği*. *Journal of Computer and Education Research*, 4, s. 179-204.
- Kurtuluş, K. (1989). *Pazarlama Araştırmaları*, Avcıol Basım Yayın, İstanbul.
- Lennon, R. E. (2013). *A Meta-Analysis of Cultural Differences in Revenge and Forgiveness*. North Florida: UNF Theses and Dissertations. <http://digitalcommons.unf.edu/etd/476> (01.07.2018)
- Miller, A. J., Worthington, E. L., McDaniel, M. A. (2008). Gender and forgiveness: A metaanalytic review and research agenda. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 27(8), p. 843-876.
- Öztürk, N. (2006). *Hemşirelik Öğrencilerinin Eleştirel Düşünme Düzeyleri ve Eleştirel Düşünmeyi Etkileyen Faktörler*. Cumhuriyet Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas.
- Paul, R., & Elder, L. (2005). *A Guide For Educators to Critical Thinking Competency Standards*. The Foundation for Critical Thinking. www.criticalthinking.org (01.07.2018)
- Raj, M., & Wiltermuth, S. S. (2016). Barriers to Forgiveness. *Social and Personality Psychology Compass*, 10, s. 679–690. wileyonlinelibrary.com/journal/spc3 (01.07.2018)
- Rijavec, M., Jurčec, L., Mijočević, I. (2010). Gender Differences in the Relationship between Forgiveness and Depression/Happiness. *Psihologijske Teme*, 19 (1), p. 187-202.
- Scriven, M., & Paul, R. (1992, November). Critical thinking defined. Handout given at Critical Thinking Conference, Atlanta, GA.

- Şener, E., Çetinkaya, F. (2015). Bir Liderlik Özelliği Olarak Affetme ve Örgütsel Düzeyde Etkileri Üzerine Bir İnceleme. *Journal of Business Research-Türk*, 7(4), s. 24-42.
- Şener, E. (2018). *Örgütsel Teoriden Örgütsel Davranışa: Erdem*. Savaş Yayınları, Ankara.
- Toussaint, L., & Webb, J. R. (2005). Gender Differences in the Relationship Between Empathy and Forgiveness. *The Journal of Social Psychology*, 145(6), p. 673-685.
- Ural, A., Kılıç, İ. (2006). *Bilimsel Araştırma Süreci ve SPSS İle Veri Analizi*. Detay Yayıncılık, Ankara.
- Uysal, V. (2015). Genç Yetişkinlerde Affetme Eğilimleri ve Dinî Yönelim/Dindarlık, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 48, s. 35-56.
- Vural, R. A., Kutlu, O. (2004). Eleştirel Düşünme: Ölçme Araçlarının İncelenmesi ve Bir Güvenilirlik Çalışması. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(2), s.189-200.
- Worthington, E. L., & Scherer, M. (2004), Forgiveness is an Emotion-Focused Coping Strategy That Can Reduce Health Risks And Promote Health Resilience: Theory, Review, And Hypotheses. *Psychology & Health*, 19(3), p. 385-405.

Extended Abstract

Aim and Scope

Conflicts experienced at the individual, group and organizational levels can adversely affect relationships. Examining forgiveness, which has an important role in restoring the damaged relationships following certain conflicts and undesirable incidents, not only from an emotional but also rational perspective will allow us to rediscover the process. From this point of view, this study investigated whether forgiveness is affected by critical thinking. Although there has been no direct thorough study where the forgiveness process and tendency to think critically are studied together, with reference to the studies within the literature indicating that there is a significant relationship between the flexibility of the forgiveness of spiritual intelligence and subjective well-being (Karakaş, 2017), effective use of cognitive and affective processes is thought to be essential in forgiveness process.

Methods

Personal Information Form, California Critical Thinking Trends Scale and Tendency to Forgive Scale were used as data collection instruments. The validity-reliability study of the California Critical Thinking Trends Scale, which was used in the study, was conducted by Kökdemir (2003). The scale consists of 51 Likert type items (Öztürk, 2006). The other scale used in the study is the Tendency to Forgive Scale. The 18-item scale was adapted by Akın et al. (2012: 85). The questionnaires were applied to the participants on the basis of face-to-face interviews by 4 different people who had a sound grasp on the research questions. The data obtained through the application process were parametrically analyzed using statistical package programs. Correlation and regression analyses were performed and developed in order to determine the relationship and effect between the variables.

Findings

As regards the participants, 63.7% of them were women, 25.3% were second year students, 64.0% were between 18-21 years of age and 31.8% were students of the economics department. The level of forgiveness of the research group was determined to be moderate. In accordance with the results of the T test that was conducted to see whether there was a significant difference between the scale scores of the research group by gender, a significant difference was found between gender-related forgiveness scores ($t = -1,981$, $p = ,049$). There was no statistically significant difference between the scale scores and the ages of the study group. An insignificant positive correlation between critical thinking and forgiveness ($r = ,083$) was found as a result of the correlation analysis conducted to see whether there was a relationship between critical thinking and forgiveness. The relationship between the two variables and the significance of the regression model, namely the effect of critical thinking on forgiveness, stems from the fact that both processes contain a series of conscious actions.

Conclusion

As a result of the analyses, while the tendency of forgiveness differed according to gender, it was seen that the tendency of critical thinking varied only according to the social status. In the study, while there is an insignificant positive relationship between forgiveness and critical thinking, the regression model regarding the effect of critical thinking on forgiveness was accepted to be significant. By means of this study, in which a positive relationship between the tendency to forgive and critical thinking has been identified, and the new studies to be conducted hereafter, a comprehensive understanding of the phenomena can be possible. As in almost every study, there are certain limitations in this study. For this reason, it is of

great importance to devise the following studies experimentally and longitudinally in particular, so as to be able to reveal the mental processes that affect the forgiveness processes of individuals. Although initially stated, studies can be carried out in order to reveal the differences between the forgiveness attitudes that are based on the positive effects on individual's health and life, and the religious-oriented forgiveness perception, that is to say, the process of forgiveness regarded as a virtue. It is inevitable that the results of the studies related to forgiveness, which is a multidisciplinary phenomenon to be tackled thoroughly, can be used effectively in business life.